

PRAMONĖS STRUKTŪRINĖ POLITIKA: PRINCIPAI, KRITERIJAI, PRIORITETAI IR PRIORITETŲ SKAIČIAVIMO METODAS

NORBERTAS BALČIŪNAS

Lietuvos pramonės raidą ir jos struktūros pertvarką lemia: perėjimas į rinkos ekonomiką ir atviros ekonomikos principų taikymas; susiklosčiusi šalies pramonės šakinė struktūra ir būtinumas atlikti jos restruktūrizaciją; spartus tarptautinio bendradarbiavimo bei kooperavimo procesas ir galimybės dalyvauti pasaulinėje prekių rinkoje ir kt. Be to, Lietuvos pramonėje 1991–1995 m. pasireiškė gili ekonominė krizė, kuri tiesiogiai lemia struktūrinės politikos formavimą. Todėl nagrinėti pramonės struktūrinės politikos metodologinius klausimus tapo itin svarbu.

Gamtos išteklių. Lietuva neturtinga iškasenų ir žaliavų. Tai objektyviai lėmė, lemia ir lems šalies pramonės priklausomybę nuo įvežamų iš kitų šalių išteklių. Pagrindinės žaliavos: nafta, dujos, metalas, medvilnė ir kt., būtinos pramonei, anksčiau buvo įvežamos tik iš buvusios TSRS, t. y. **funkcionavo vienkanalė apsirūpinimo išteklių sistema.** Dabar Lietuvoje tik pradėjo formuotis daugiakanalė šalies ūkio aprūpinimo išteklių sistema – apie 3/4 jų įvežama iš NVS ir tik 1/4 iš kitų šalių. Nafta, dujos – įvežamos tik iš NVS, metalai ir medvilnė – 3/4 iš NVS, mediena ir vilna – 3/4 jau įvežama iš kitų pasaulio šalių. Šalies kuro ir energetinio komplekso poreikiams tenkinti įvežama apie 95 proc. viso kuro (tik apie 5 proc. tenka vietiniams ištekliams). Vietinėmis žaliavomis aprūpinama tik maisto pramonė, kuri perdirba žemės ūkio produktus (išskyrus cukraus pramonę, kuri įsiveža apie 30 proc. žaliavos – pusfabrikačių). Medžio apdirbimo pramonė daugiausia aprūpinama vietine žaliava. Statybinių medžiagų pramonės aprūpinimas dėl nerūdinių statybinių medžiagų (skalda, žvyras) atsargų mažėjimo nuolat sudėtingėja. Atrasti Lietuvoje naftos, anhidrito, gipso bei kiti telkiniai ir jų eksploatavimas atvers naujas gamybos rūšis, taip pat palengvins įvežimo ir išvežimo subalansavimą.

1995–1998 metais prognozuojama padidinti vietinės naftos gavybą apie 3 kartus, kieto kuro – apie 1,2 karto ir pan.

Didžioji Lietuvos pramonės dalis (2/3) remiasi atvežtinės žaliavos perdirbimu, todėl galutinių bei sudėtingų produktų gamyba ir neatliekinių technologijų taikymas yra vienas iš svarbiausių pramonės plėtojimo tikslų.

Darbo jėga. Darbo jėga – pagrindinis ir lemiamas šalies pramonės vystymo išteklius, pirmiausia – intelektualiai ir aukštos kvalifikacijos darbo jėga. Per pastaruosius dešimtmečius sparčiai plėtojosi mokslo ir technikos pažanga, pasaulyje vyko ekonomikos globalizacija, dėl to intelektualios ir aukštos kvalifikacijos darbo jėgos vaidmuo bei įtaka nepalyginti išaugo ir ji tapo svarbiausiu bei lemiančiu ūkio (ir pramonės) vystymą veiksniumi. Ir tai itin svarbu Lietuvos pramonei, beveik neturinčiai gamtos išteklių ir dabar iš esmės pertvarkančiai savo šakinę struktūrą. Pabrėžtina, kad šalies pramonė turi pigios darbo jėgos ir jos šakinę struktūrą orientuota į darbui imlių šakų – mašinų gamybos, tekstilės, siuvimo, medžio apdirbimo ir kt. – plėtojimą. Darbo jėgai persiskirstant tarp pramonės ir ūkio šakų, darbuotojų skaičius mašinų gamybos pramonėje sumažėjo trečdaliu, o elektros energetikoje padidėjo 1,6 karto, maisto pramonėje – 1,1 karto ir pan.; įsigalėjo aukštas slapto nedarbo lygis (dauguma įmonių panaudoja tik pusę ar trečdalį gamybinio pajėgumo). Stichiškai vyko darbuotojų kvalifikacijos kėlimas ir perkvalifikavimas, o drauge spartus aukštos kvalifikacijos darbo jėgos persilieėjimas į didesnių pajamų bei žemos kvalifikacijos veiklos sritis. Nors plėtėsi studentų studijos ir specialistų stažuotės užsienyje, tačiau pastaraisiais metais nesusiformavo perspektyvūs darbo jėgos prioritetai, ir darbo jėgos kvalifikacinė struktūra negerėjo, o kai kuriose pramonės šakose net blogėjo.

Gamybos priemonės ir technologijų lygis. Per daugelį dešimtmečių Lietuvos pramonėje įsivyravo ganėtinai imlus ištekliais gamybos priemonių kūrimo, jų tobulinimo ir eksploatavimo būdas, taipogi aukšto lygio gamybos priemonių bei technologijų įvežimas iš išsivysčiusių pasaulio šalių. Kita vertus, dėl reguliaraus importo (iki 1989 m.) dalis pramonės įmonių naudojo šiuolaikines technologijas, mašinas ir įrengimus. Tačiau dėl gilios ekonominės krizės šalyje gamybos priemonių ir

technologijų lygis 1990–1994 m. nusmuko: šiuolaikinių technologijų ir įrengimų įvežimas 1990–1994 m. sumažėjo apie 3 kartus, palyginti su ankstesniu laikotarpiu (skaičiavimai atlikti remiantis BVP, importo dalies BVP ir mašinų bei įrengimų importo dalies pokyčiais 1990–1994 m.); ūkio investicinis pajėgumas sumažėjo apie 6–7 kartus (skaičiavimai atlikti remiantis kaupimo apimties, kaupimo dalies ir BVP nuosmukio pokyčiais 1990–1994 m.); daugelis įmonių panaudoja tik trečdajį ar pusę gamybinio pajėgumo; nuostolingų įmonių dalis pramonėje 1995 m. sudarė 38 proc. (1994 m. – 34 proc. ir 1993 m. – 20 proc.) bendro įmonių skaičiaus ir pan. Nors pastaraisiais metais buvo įvežamos iš užsienio šalių naujos technologijos bei įrengimai, Lietuvos pramonės gamybos priemonių ir technologijų lygis akivaizdžiai nusmuko.

Lietuvos pramonės struktūrinė politika – tai daugiašakių pramoninių kompleksų plėtojimas, remiantis vietinių išteklių naudojimu, ir pagrindinių išgaunamosios ir apdirbamosios pramonės, vietinius ir atvežtinius išteklius naudojančių pramonės šakų, galutinius ir negalutinius produktus (žaliaviniai, pusiau žaliaviniai produktai, pusfabrikačiai ir komplektuojamieji gaminiai) gaminančių pramonės šakų, investicines prekes ir vartojimo prekes gaminančių pramonės šakų, tradicinių ir mokslui imlių tradicinių pramonės šakų, naujų pažangiausių technologijų ir tradicinių mokslui imlių pramonės šakų, teršiančių ir ekologiškai švarių pramonės šakų proporcijų formavimas bei jų keitimas ir išplėstinės reprodukcijos proceso bei aukšto investicijų kaupimo lygio užtikrinimas. Struktūrinės politikos teorinis pamatas yra darbo pasidalijimo, specializacijos ir kooperacijos lygis bei jų gilinimas.

Įvertinant esamus šalies gamtos išteklius, darbo jėgą ir jos kvalifikaciją, prekių rinkos talpumą, finansinių išteklių ribotumą ir kitus ypatumus, mūsų nuomone, Lietuvoje galėtų būti plėtojami šie daugiašakiai pramonės kompleksai:

- žemės ūkio produktų ir maisto pramonė: žemės ūkio produktų auginimas ir nuėmimas – žemės ūkio produktų saugojimas, perdirbimas (arba apdirbimas) ir žaliavos paruošimas – galutinių produktų gamyba;

- miško ir medžio apdirbimo pramonė: miško sodinimas, auginimas ir kirtimas – žaliavos ruošimas ir medienos apdirbimas – pusfabrikačių ir komplektinių gaminių gamyba – galutinių produktų gamyba;

- linininkystė ir linų pramonė: linų auginimas ir nuėmimas – linų žaliavos paruošimas, saugojimas, perdirbimas – galutinių produktų gamyba lengvojoje (tekstilės ir siuvimo) pramonėje;

- mokslui imlių produktų gamybos pramonė: mokslinio potencialo rengimas ir didinimas – mokslo tiriamųjų organizacijų kūrimas, funkcionavimas ir eksperimentinių pavyzdžių gamyba – naujų mokslui imlių produktų gamyba – masinė galutinių mokslui imlių produktų gamyba;

- naftos gavyba ir naftos perdirbimas: naftos žvalgyimas – naftos gavyba ir transportavimas – naftos perdirbimas ir galutinių produktų gamyba.

Įvertinant išsivysčiusių pasaulio šalių struktūrinės politikos patirtį ir jos poveikį pramonės struktūrai, išskirtini šie jos tipai:

1. **Konservatyvi struktūrinė politika**, išsauganti senas susiformavusias struktūras ir teikianti pirmenybę tradicinėms pramonės šakoms plėtoti.

2. **Adaptyvi struktūrinė politika** – tai laikinos paramos suteikimas pramonės šakoms bei jų įmonėms, kad jos galėtų prisitaikyti prie naujų ūkininkavimo ir reprodukcijos sąlygų.

3. **Inovacinė struktūrinė politika**, sparčiai keičianti pramonės šakinę struktūrą ir įvertinanti mokslo ir technikos pažangos laimėjimus, perspektyvias tendencijas ir tarptautinio bendradarbiavimo bei kooperavimo plėtojimo galimybes.

Pereinant į rinkos santykius, Lietuvos pramonėje galėtų būti taikoma adaptyvi struktūrinė politika – tradicinėms šakoms (maisto, lengvajai pramonei ir kt.), o inovacinė struktūrinė politika – mokslui imlioms šakoms (mašinių gamybos, chemijos pramonei ir kt.) ir naujos produkcijos gamybai plėtoti. Kadangi Lietuvos pramonė 1990–1994 m. pateko į gilią ekonominę krizę, finansinė jos būklė nuolatos blogėjo ir pramonės investicinis pajėgumas tapo itin žemas. Dėl to šalies pramonės įmonės daugeliu atvejų neturėjo galimybių pertvarkyti gamybą ir įdiegti naujas, šiuolaikines technologijas. Tai sąlygojo dar didesni įmonių technologinį atsilikimą

nuo Vakarų šalių įmonių lygio. Dėl to susiklosčiusiomis dabartinėmis sąlygomis Lietuvos pramonei būtų tikslingiau taikyti inovacinę struktūrinę politiką, koncentruotai naudojant vidaus ir užsienio investicijas. Struktūrinei politikai įgyvendinti taikytini reguliavimo metodai: mokesčių, kreditų, užsienio prekybos ir kitos reguliavimo priemonės.

Struktūrinės politikos įgyvendinimas bei struktūriniai pokyčiai objektyviai lemia ir spartina (arba lėtina) gamybos bei darbo našumo didėjimo tempą pramonėje, taip pat nacionalinio produkto ir kaupimo didinimą (arba mažinimą). Struktūrinės politikos pasirinkimo ir įgyvendinimo svarbą rodo „pasekmės“ užsienio šalių pramonėje. Vokietijos pramonėje septyntajame dešimtmetyje buvo vykdoma gana konservatyvi struktūrinė politika, skirta visų pirma ne „technologiniam prasiveržimui“, o nuolat tobulinti esamas technologijas, produkciją ir investicijas skirti tradicinėms pramonės šakoms. Dėl to septintojo dešimtmečio viduryje jos pramonė pastebimai atsiliko nuo JAV, Japonijos ir pasireiškė dalinė struktūrinė krizė (daugiau kaip 1/4 VFR pramonės produkcijos apimtis sudarė stagnuojančios pramonės šakos: lengvoji, maisto, metalurgija ir kt.). Ir tik aštuntojo dešimtmečio pabaigoje, po investicinio bumo Vokietijos pramonė vėl ėmė artėti prie JAV ir Japonijos pramonės lygio. Panašūs procesai buvo charakteringi ir kitoms Vakarų Europos šalims, dėl to susiformavo sąvoka *Eurosklerozė*, reiškianti ekonominių struktūrų pertvarkymo sudėtingumą, prieštaringumą bei atsilikimą.

Svarbus vaidmuo formuojant struktūrinės politikos taktiką tenka pramonės ir jos šakinės struktūros pertvarkai prekių rinkos požiūriu, t. y. struktūriniai pertvarkymai gali būti daugiausia skirti arba vidaus, arba užsienio rinkos poreikiams tenkinti. Vienas iš pagrindinių būdų struktūriniais pertvarkymais tenkinti vidaus rinkos poreikius yra mažinti importuojamų prekių kiekį ir asortimentą, pradedant tas prekes gaminti patiems savo šalyje. Tai mažintų importo apimtį, leistų subalansuoti importą ir eksportą, didintų šalies gyventojų užimtumą ir t. t. Dėl to padidėtų ir Lietuvos ekonomikos savarankiškumas. Tačiau toks būdas turi ir neigiamų savybių: nespartiną (santykiškai lėtina) gamybos augimo tempą

ir pramonės dalies didėjimą ūkyje, santykiškai mažina importo apimtis, greitai tomis prekėmis prisisotina vidaus rinka ir kt.

Paprasčiausias šio būdo taikymas būtų nesudėtingų, darbui imlių, reikalaujančių žemos arba santykiškai aukštos kvalifikacijos darbuotojų, prastų bei nesudėtingų technologijų importuojamų prekių pakeitimas vietinės gamybos prekėmis. Tai duotų didelį efektą ir mažintų menkos kvalifikacijos bei nekvalifikuotų žmonių nedarbo lygį. Be abejo, minėta būdą reikia taikyti ir aukšto techninio lygio importuojamų gaminių gamybai diegti Lietuvoje. Juo labiau kad turime aukštos kvalifikacijos darbo jėgos. **Kitas būdas – eksportui skirtos produkcijos, kuriai būdingas aukštas darbo imlumo ir technologiškumo lygis, intelektualios ir aukštos kvalifikacijos darbo jėgos naudojimas, gamybos plėtojimas ir kt.** Šio būdo taikymas pertvarkant pramonės struktūrą sudaro objektyvias galimybes pasiekti aukštą gamybos ir efektyvumo augimo tempą, sparčiai didinti eksportą, mažinti pramonės priklausomumą nuo žaliavų kainų svyravimų, stiprinti ryšius su užsienio šalių pramone ir išsiverbti į tarptautinę prekių rinką. Tai sudarytų sąlygas išitraukti į tarptautinio darbo pasidalijimo gilinimo ir ekonomikos globalizavimo procesą bei išitvirtinti. Šis būdas turi ir neigiamų ypatumų: didelė priklausomybė nuo sudėtingos, mokslui imlios produkcijos importo, savos gamybos produkcijos realizavimo tarptautinėje prekių rinkoje sudėtingumai, sparčiai didėja teršiančių pramonės šakų plėtojimas.

Tiksliausias pramonės ir jos šakinės struktūros pertvarkymo prekių rinkos požiūriu būdas būtų racionalus bei subalansuotas eksportui skirtos produkcijos gamybos ir importuojamų prekių pakeitimo vietinės gamybos prekėmis plėtojimas bei derinimas, **t. y. kompleksinis abiejų būdų taikymas** priklausomai nuo susiklosčiusios pramonės šakinės struktūros, gaminamos produkcijos konkurencingumo, darbo jėgos užimtumo bei kvalifikacijos lygio ir kitų sąlygų.

Deja, tenka konstatuoti, kad importuojamų prekių pakeitimas vietinės gamybos prekėmis Lietuvoje, pereinant į rinkos ekonomiką, mažai taikomas ir neigavo plataus masto, nors visos prielaidos tam buvo ir tebėra: nepanaudojami gamybiniai pajėgumai, kvalifikuota darbo jėga ir mokslai-

nis-techninis potencialas, aukštas slapto nedarbo ir bedarbystės lygis ir kt. Tai viena svarbiausių priežasčių, dėl kurios Lietuvos eksporto-importo saldo 1989–1994 m. buvo neigiamas, beveik nesikeitė ir sudarė 6–9 proc. BVP apimties (išimtis tik 1992 m.). Galima teigti, kad Lietuvos pramonė galėjo pradėti gaminti, pavyzdžiui, įvairius apskaitos prietaisus ir skaitiklius (vandens skaitiklius jau keletą metų gamina Kauno įmonė „Atrama“), kasos aparatus (kasos aparatų gamybą buvo galima paprasčiausiai organizuoti pagal užsienio gaminių analogus, steigti bendrą įmonę, pavyzdžiui, kasos aparatų surinkimas ir nesudėtingų jo dalių gamyba Lietuvoje), pradėti kontoros baldų ir daugelio kitų importuojamų prekių masinę gamybą savo jėgomis arba pagal užsienio šalių analogus. Juo labiau kad tokių prekių paklausa Baltijos ir NVS šalių prekių rinkoje akivaizdi. Importuojamų prekių pakeitimo vietinės gamybos prekėmis būdas leistų sumažinti ir galbūt net likviduoti neigiamą eksporto-importo saldo, taip pat padidintų: įmonių gamybinių pajėgumų naudojimą, laisvai keičiamos valiutos ekonomiją, užimtumą, prekių apyvartos mastą vidaus rinkoje ir gyventojų perkamąją galią, pagerintų finansinę būklę. Beje, šis būdas buvo sėkmingai taikytas P. Korėjoje 1945–1965 m. formuojant nacionalinę pramonę ir padėjo jai tapti industrine valstybe. Kita vertus, negalima suabsoliutinti arba pernelyg supaprastinti šio būdo teikiamų privalumų.

Pagrindiniai Lietuvos pramonės struktūros pertvarkos ir vystymo principai:

1. Darbo pasidalijimo ir kooperavimosi srityje:

- pramonės specializavimo gilinimas ir spartus išitraukimas į tarptautinio darbo pasidalijimo ir globalizavimo procesą, įvertinant susiklosčiusią Lietuvos pramonės struktūrą, gamtos išteklius, geografines ir ekonomines sąlygas bei socialinio-ekonominio išsivystymo lygį;
- nacionalinės pramonės, ir visų pirma apdirbamosios pramonės, šakinės struktūros formavimas ir jos derinimas su sparčiai besiplėtojančiu globalinės pramonės struktūros formavimusi tarp tautų, remiantis tarptautinio darbo pasidalijimo ir specializacijos gilinimo dėsniniais. Lietuvai tapus ES asocijuota nare, Lietuvos nacionalinės pramonės šakinės

struktūros formavimas ir jos kooperacinių ryšių su ES šalimis plėtojimas yra ne tik itin svarbus, bet ir problemiškas ekonominių-politinių interesų plotmėje;

- pramonės šakinės struktūros pertvarkymo ir vystymo derinimas su teritorinio išdėstymo principais, sąlygomis ir galimybėmis. Tai leistų tolygiai išdėstyti pramonės objektus šalyje, atsižvelgiant į esamus gamtos išteklius, darbo jėgos išteklius ir kitus veiksnius;

- vietinių pramonės šakų bei gamybų, užtikrinančių strategiškai būtiną gyventojų aprūpinimo bei vartojimo lygį, palaikymas ir plėtojimas.

2. Išteklių ir jų taupymo srityje:

- svarbiausi Lietuvos nacionalinės pramonės struktūros formavimo ištekliai yra: darbo jėga, visų pirma – intelektualai, aukštos kvalifikacijos bei santykiškai kvalifikuota darbo jėga, ir vietiniai gamtos ištekliai;

- maksimalus žaliavų apdirbimas ir perdirbimas, kurį sąlygoja didelis įvežamų žaliavų, medžiagų kiekis ir menki vietiniai ištekliai.

3. Prekių rinkos srityje:

- potencialios eksportuoti ir konkurencingos tarptautinėje rinkoje produkcijos gamybos plėtojimas, panaudojant esamą intelektualinį, mokslinį-techninį potencialą bei gamybos išvystymo lygį, ir eksporto perorientavimo proceso į Vakarų šalių prekių rinką spartinimas;

- nuolatinis vidaus ir tarptautinės prekių rinkos plėtojimas, įvertinant labai mažą vidaus prekių rinkos talpumą ir prekių paklausos-pasiūlos pasikeitimus, naujų mokslui imlių gaminių kūrimą ir naujų prekių rinkų atsiradimą bei spartų jų plėtimąsi, taip pat Lietuvos pramonės šakinės struktūros orientavimas sparčiau skverbtis į prekių geografines rinkas, jas įsisavinti bei plėsti.

4. Kapitalo srityje:

- formuojamos pramonės šakinės struktūros ir privataus kapitalo struktūros derinimas atsižvelgiant į šalies darbo jėgos sudėtį (intelektuali, aukštos kvalifikacijos, santykiškai kvalifikuota, nekvalifikuota darbo jėga ir kiti gyventojai), teikiant pirmenybę proporcingam kapitalo pasiskirstymui

visuomenėje pagal įdėtą darbą ir neleidžiant įsigalėti poliarizacijos efektui kapitalo struktūroje;

- pramonės struktūros formavimas atsižvelgiant į vidaus ir užsienio šalių kapitalo proporcijas, teikiant pirmenybę vidaus kapitalui.

Kriterijai. Pramonės vystymo krypčių pasirinkimo galimybė ir jų vienareikšmiškumas, šakinės struktūros daugialypumas ir jos dinamiškumas, vidaus rinkos poreikių tenkinimas ir gyvenimo lygio kėlimas bei kiti dalykai objektyviai sąlygoja būtinumą suformuoti pramonės šakinės struktūros vystymo kriterijus. Siūlome tokius kriterijus (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Pramonės šakinės struktūros vystymo kriterijai

Kriterijai	Kriterijaus rangas (balais) ir laikotarpis (metais)		
	1-5	5-10	>10
Gyventojų užimtumas	1	1	3
Išteklų poreikis ir jų naudojimo efektyvumas	2	4	4
Nacionalinio produkto ir darbo našumo didinimas	3	2	1
Produkcijos imlumas mokslui ir konkurencingumas rinkoje	4	3	2
Ekologinis svarumas	5	5	5

Gyventojų užimtumo kriterijus svarbus tuo, kad iki 1990 m. buvo darbo jėgos perteklius (apie 10–30 proc.), o 1991–1994 m. dėl akivaizdaus gamybos nuosmukio pramonėje dar prisidėjo slaptasis nedarbas (apie 25–35 proc. ir daugiau). Pigi darbo jėga, nuolatiniai struktūriniai pokyčiai ir spartus darbo jėgos persiskirstymo procesas, akivaizdūs socialiniai padariniai jau iškėlė ir ateityje dar labiau paaštrins gyventojų užimtumo problemą. Išteklių poreikio ir jų naudojimo efektyvumo kriterijus svarbus tuo, kad Lietuva neturtinga išteklių: praktiškai yra vienkanelė tiekimo sistema (daugiakanelė sistema tik pradėjo formotis), didelis produkcijos imlumas energijai, medžiagoms ir pan.

Pramonės šakinės struktūros vystymo kriterijų svarba ilgainiui gali keistis priklausomai nuo darbo pasidalijimo ir gamybos efektyvumo lygio, tarptautinio kooperavimo ir globalizavimo plėtojimo, pramonės nuosmukio masto ir jos finansinės būklės bei kitų priežasčių.

Prioritetai. Išskirtinis vaidmuo, plėtojant pramonę ir pertvarkant pramonės šakinę struktūrą, tenka prioritetams. Jų išskirtinumas tas, kad esant ribotiems žaliavų ištekliams ir darbo jėgai, nacionalinio produkto dydžiui ir investicijoms, vidaus ir užsienio rinkai bei kitoms sąlygoms, būtina suteikti prioritetus toms pramonės šakoms, kurias plėtojant ženkliai padidėtų nacionalinis produktas ir efektyvumo lygis; sumažėtų išteklių imlumas, visų pirma – kuro ir energijos išteklių; atsirastų galimybių sukaupti didesnes investicijų apimtis pramonės šakinės struktūros pertvarkai ir darbo vietų skaičiui didinti.

Prioritetų diferencijavimas, jų laipsnio nustatymas ir pagrindimas užtikrina pramonės šakų plėtojimo dinamiškumą ir proporcingumą: tradicinių šakų ir imlių mokslui pramonės šakų; prekių pasiūlos ir paklausos; vidaus rinkos ir užsienio rinkos poreikių ir kitų proporcijų. Netaikant diferencijuotų prioritetų ir selektyvaus metodo, pramonės šakinė struktūra ima plėtotis „natūralios ekonomikos“ būdu, o nacionalinis produktas, darbo našumas ir investicinis pajėgumas nedidėja (arba menkai didėja), pradeda formuotis ir reikštis gilūs bei visa apimantys kriziniai reiškiniai.

Prioritetų ir jų diferencijavimo svarba tapo akivaizdi įsigalėjus Lietuvoje giliai ekonominei krizei, visiškai nusmukus ne tik gyvenimo lygiui, bet ir pramonės investiciniam pajėgumui, ir juos taikyti tapo tiesiog neišvengiama.

Siūlome tokią diferencijuotų prioritetų struktūrą (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Prioritetų diferencijavimas

Prioritetai	Diferenciacijos koeficientas
Aukščiausi prioritetai	1,5-2 ir daugiau
Santykiniai prioritetai	1,1-1,4
Neutralus prioritetas, t. y. visos pramonės plėtojimo lygiu	1
Neprioritetinis plėtojimas, t. y. mažesniu tempu nei visa pramonė	0,2-0,8
Neigiamas prioritetas	- (0,2-2) ir daugiau

Taigi diferencijuotų prioritetų taikymas ir jų įgyvendinimas sudaro galimybes dinamiškai ir proporcingai vykdyti pramonės šakinės struktūros pertvarką bei toliau ją plėtoti, išvengti didelių disproporcijų (tarp pramonės ir ūkio šakų, pramonės viduje tarp šakų) ir krizinių reiškinių. Be to, jie sudaro galimybę pasiekti maksimalų nacionalinio produkto didėjimą, efektyviai bei nepažeidžiant šalies interesų plėtoti tarptautinį darbo pasidalijimą ir panaudoti mokslo ir technikos pažangos laimėjimus, taip pat ir pamažu kelti gyvenimo lygį.

Prioritetų skaičiavimo metodas. Prioriteto sampratą siūlome traktuoti remiantis dviem postulatais – reiškinio kitimo proporcijomis ir reiškinio struktūrinėmis proporcijomis. Ekonomikos srityje tai būtų ekonominio augimo proporcijos ir pramonės (ūkio) šakinės struktūros proporcijos. Skaičiavimo metodika grindžiama minėtų proporcijų taikymu prioriteto kiekybiniam dydžiui nustatyti:

1. Esant augimui:

$$P_a^t = \frac{a_{ij}^t - 1}{A_{zj}^t - 1} = \frac{b_{ij}^t}{B_{zj}^t},$$

čia P_a^t – prioriteto koeficientas esant augimui per t laikotarpį ($t = \overline{1, m}$);

a_{ij}^t – i šakos (pošakio, gamybos) j rodiklio didėjimo indeksas per t laikotarpį ($i = \overline{1, n}$, $j = \overline{1, k}$);

A_{zj}^t – visos pramonės (ūkio) j rodiklio didėjimo indeksas per t laikotarpį;

b_{ij}^t – i šakos (pošakio, gamybos) j rodiklio prieaugio indeksas;

B_{zj}^t – visos pramonės (ūkio) j rodiklio prieaugio indeksas;

2. Nuosmukio atveju:

2.1. Kai pramonės (ūkio) šakos nuosmukis didesnis negu visos pramonės (ūkio)

$$P_{n1}^t = \frac{a_{ij}^t - 1}{A_{zj}^t - 1} = \frac{b_{ij}^t}{B_{zj}^t};$$

2.2. Kai pramonės (ūkio) šakos nuosmukis mažesnis negu visos pramonės (ūkio)

$$P_{n2}^t = \frac{A_{zj}^t - 1}{a_{ij}^t - 1} = \frac{B_{zj}^t}{b_{ij}^t}.$$

Taikant prioritetų skaičiavimo metodiką vykstantiems procesams nagrinėti, būtina remtis ekonomine logika ir prasme. Prioritetų skaičiavimo metodikos taikymas Lietuvos pramonei (ir ūkiui) nagrinėti, taip pat išsivysčiusių pasaulio šalių, Europos mažųjų šalių ir naujų industrinių šalių pramonei (ir ūkiui) nagrinėti parodė, kad prioriteto koeficientas dažniausiai kinta 0,2–3 ribose, o išskirtiniais atvejais yra net 4–6 ir daugiau.

Prioritetų skaičiavimo metodas sukurtas autoriaus ir publikuojamas pirmą kartą. Prioriteto sąvoka ir prioriteto skaičiavimo metodas naujausiam ekonomikos žodyno leidinyje „The New Palgrave. A Dictionary of Economics“ (London, 1991) net nepateikiamas ir nenagrinėjamas, nors žodynas apima XIX ir XX a. ekonominius terminus.

Prioritetų skaičiavimo metodiką autorius taikė pramonės (ir ūkio) šakų prioritetams nustatyti:

- sukurto galutinio produkto srityje – pagal BVP arba BNP;
- darbo jėgos srityje – pagal darbuotojų skaičių;
- kapitalo srityje – pagal investicijas, kapitalą;
- ir kitose srityse.

Struktūrinės politikos aksiomos. Pramonės šakinės struktūros pertvarka ir vystymas turėtų būti atliekama laikantis šių ekonominių aksiomų:

1. Ilgalais ir akivaizdus vystymo prioritetas gali būti suteiktas tik vienai dviem pramonės šakoms (kompleksams). Tai užtikrina gilesnį darbo pasidalijimą, spartesnį darbo našumo, nacionalinių pajamų didėjimą ir išplėstinę reprodukciją. Antraip pramonė plėtosis „natūralaus ūkio“ būdu, didesniu ar mažesniu laipsniu.

2. Objektiviai būtina nuolatos didinti santykį tarp mokslui imlių šakų, kaip pagrindinės pramonės proporcijos šiuolaikiniui ekonomikos plėtos

etapu, ir tradicinių bazinių šakų plėtotės, išlaikant strategiškai būtiną aprūpinimo ir vartojimo lygį. Tai užtikrina nuolatinę greitą pramonės augimo spartą ir didėjančią jos investicinį pajėgumą.

3. Pagrindinė ir lemianti pramonės vystymąsi šaka – mašinų gamybos pramonė, labiausiai imli mokslui ir gaminanti gamybos priemones visam ūkiui, akumuliuojanti fundamentalius šiuolaikinės ekonomikos vystymo reikalavimus, ypatumus ir intelektualią, aukštos kvalifikacijos darbo jėgą.

Pateiktų struktūrinės politikos aksiomų taikymo tikslingumą patvirtino ir atlikta išsivysčiusių pasaulio šalių, Europos mažųjų šalių ir naujų industrinių šalių apdirbamosios pramonės šakinės struktūros analizė bei įvykę ilgu laikotarpiu struktūriniai pokyčiai.

Taigi išnagrinėtos struktūrinės politikos metodologijos sudedamosios dalys: prielaidos, apimant gamtos išteklius, darbo jėgą, gamybos priemones bei technologijų lygį; struktūrinės politikos apibrėžimas Lietuvos pramonei; principai, apimantys darbo pasidalijimo, išteklių, kapitalo bei prekių rinkos sritis; socialiniai-ekonominiai kriterijai; diferencijuoti prioritetai ir pateiktos aksiomos yra teorinis pamatas nustatyti Lietuvos pramonės vystymo prioritetus, suformuoti šalies pramonės diferencijuotą šakinę struktūrą ir jos alternatyvas vidutinės trukmės bei ilgam laikotarpiui.

LITERATŪRA

1. Balčiūnas N. Lietuvos Respublikos pramonės šakinės struktūros proporcijų analizė, įvertinimas ir prioritetų nustatymas (autorinė mokslinė ataskaita). Vilnius: Lietuvos ekonomikos institutas, 1991.
2. Balčiūnas N. Lietuvos pramonės struktūrinė politika ir prioritetai // Permainos. 1992 01 14–27. Nr. 3–4 (90–91).
3. Balčiūnas N. Industrial restructuring in Lithuania // Europe productivity ideas. 1993. N. 2. European Association of National Productivity Centres, Brussels, Belgium.

4. Balčiūnas N. Išsivysčiusių pasaulio ir Europos mažųjų šalių pramonės struktūra ir prioritetai // *Permainos*. 1991 12 10–23. Nr. 49–50 (85–86).

5. Balčiūnas N. Lietuvos pramonės šakinė struktūra ir problemos (1970–1990 metai) // *Lietuvos ūkis*. 1992. Nr. 1–2.

**STRUCTURAL POLICY FOR INDUSTRY: PRINCIPLES,
CRITERIA, PRIORITIES AND PRIORITY CALCULATION METHOD**

Summary

In this paper structural policy methodology and its components are investigated: prerequisites, principles, criteria, and priorities.

Natural resources of Lithuania, skill structure of the labour force, means of production, and the level of the engineering process are dislocated through prerequisites. The definition of the structural policy for Lithuanian industry is submitted. The principles of the structural policy include labour division and co-operation, natural resources and their opportunities for conservation, and the commodity market and capital spheres. The criteria include employment of the population, a demand for resources and efficiency of their utilisation, an increase in national product and labour productivity, science-intensive production and its competitiveness level in the market, and environmental safety.

The priority calculation method developed by the author is being published for the first time in this paper as well as three axioms of the structural policy for sectoral restructuring and the development of industry.